

Vastaanottaja

kirjaamo.ym@gov.fi

Saamelaisen ilmastoneuvoston lausunto ilmastotoimien sosiaalisen tuen suunnitelmasta

Viite: Lausuntopyyntö VN/6119/2025

Yleisesti

Saamelainen ilmastoneuvosto käsittelee lausunnossaan vain saamelaisten kotiseutualueelle kohdistuvia ehdotuksia. Yleisenä huomiona ilmastoneuvosto toteaa, että suunnitelma ei mainitse saamelaisia, eikä sisällä yhtään saamelaisten kotiseutualueelle suunnattua, rahoitettavaa toimenpidettä. Suunnitelma ei myöskään sisällä yhtään poronhoitoon kohdistuvaa toimenpidettä. Saamelaiset on tunnustettu ilmastonmuutokselle haavoittuvaiseksi ryhmäksi, ja ilmastonmuutoksen vaikutukset saamelaiskulttuurille on tunnistettu kansallisessa ilmastonmuutoksen sopeutumis suunnitelmassa. Suomella on lisäksi vastuu huolehtia siitä, että saamelaiskulttuuri säilyy elinvoimaisena myös tulevaisuudessa, eivätkä pääväestön taloudelliset edut uhkaa saamelaiskulttuurin harjoittamista (Ilmari Länsman vs Suomi 1992). Saamelainen ilmastoneuvosto on koonnut laajan tietopohjan ilmastonmuutoksen nykyisistä ja ennakoituista vaikutuksista saamelaiskulttuurille, ja esittää sen hyödyntämistä suunnitelman yhtenä tietopohjana (<https://saamelainenilmastoneuvosto.fi/julkaisut/ramadat1/>). Saamelainen ilmastoneuvosto on valmis osallistumaan suunnitelman jatkovalmisteluun.

Lausuntopalaute väliotsikoittain:

Toimenpide Rakennusten energiatehokkuusneuvonta kuluttajille ja mikroyrityksille (suunnitelman osio 2.1.1.1)

Suunnitelmassa todetaan, että nykyinen kansallinen energianeuvontajärjestelmä ei kata "monikielistä ja saavutettavaa informaatio-ohjausta erityisryhmille", ja että SCF-rahoitteinen toimenpide on nimenomaan tarkoitettu paikkaamaan tätä puutetta proaktiivisen neuvonnan ja kumppaniverkoston kautta. Energiatehokkuusneuvonta on kannatettava toimi, mutta suunnitelmassa ei mainita saamen kieliä (pohjoissaame, inarinsaame, koltansaame) eikä saamelaisten kotiseutualuetta esimerkkinä kohderyhmästä, jota "monikielisen ja saavutettavan informaatio-ohjauksen" tulisi tavoittaa. Saamelainen ilmastoneuvosto esittää, että toimenpiteen kuvaukseen lisätään maininta saamenkielisen neuvontamateriaalin ja -palvelun tuottamisesta, jolloin myös Saamen kielilain 4§ toteutuminen varmistettaisiin, sekä siitä, että proaktiivinen neuvonta ja kumppaniverkostot ulotetaan saamelaisten kotiseutualueelle sen pitkät etäisyydet ja palveluiden keskittyminen huomioiden.

Saamelaisten kotiseutualueen rakennuskanta on verrattain iäkästä, ja suuri osa saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittajien käyttämistä rakennuksista on rakennettu porotilalain nojalla. Rakennusten pääasiallinen lämmitysmuoto on usein öljy. Rakennukset sijaitsivat pääosin haja-asutusalueella, ja sijainnin ja rakennuksen iän vuoksi niiden peruskorjaamiseen energiatehokkaaksi voi olla vaikea saada lainaa pankkien kiristyneen lainanmyöntöperiaatteiden johdosta. Perinteiset elinkeinot, kuten poronhoito, ovat tulotasoltaan alhaisia (Luke taloustohtori 2026, porotalouden tunnusluvut). Energianeuvonnalla ei pystytä yksin kehittämään saamelaisten kotiseutualueen omakotitalojen energiatehokkuutta, vaan siirtyminen edellyttää yhteiskunnallisia tukia ja esimerkiksi poronhoitajille ja luontaiselinkeinojen harjoittajille investointilainoja. Nyt suunnitelma ei sisällä energiatehokkuustoimenpiteitä kotitalouksille. Saamelaisten kotiseutualueella suurin osa asuu omakotitaloissa.

Toimenpide Energia-avustukset asunto-osakeyhtiöille (suunnitelman osio 2.1.1.2)

Toimenpide kohdistuu asunto-osakeyhtiömuotoiseen asumiseen, jota on saamelaisten kotiseutualueella erityisesti kuntakeskuksissa. Monien saamelaisalueen asunto-osakeyhtiöiden rakennuskanta on vanhaa, joten tuki on oleellista ja kannatettavaa.

Toimenpide Införande av anropsstyrd kollektivtrafik på Åland (suunnitelman osio 2.2.1.1)

Suunnitelmassa on Ahvenanmaalle laadittu kokonaan oma, yksityiskohtainen toimenpide kutsuohjatun joukkoliikenteen käyttöönotosta. Perusteluna käytetään Ahvenanmaan harvaa asutusta (n. 20 as./km², manner-Ahvenanmaalla ilman Maarianhaminaa n. 15 as./km²), saaristo-olosuhteita ja kuntakohtaista väestörakennetta, joista esitetään yksityiskohtainen taulukko. Lisäisyysperustelussa todetaan suoraan, ettei vastaavaa palvelua olisi olemassa ilman SCF-rahoitusta ja että yksityinen markkina on liian pieni harvaan asutulle alueelle ilman julkista tukea.

Huomio: Saamelaisten kotiseutualue täyttää vastaavat kriteerit; asukastiheys on alhainen ollen jopa alle Ahvenanmaan tason, etäisyydet palveluihin ovat Ahvenanmaan tapaan pitkiä, ja lisäksi alueella, muusta Suomesta poikkeavia liikkumistarpeita, joita mikään suunnitelman toimenpide ei tällä hetkellä tunnista. Saamelaisten kotiseutualueella poikittaisliikenne alueen itä- ja länsiosien välillä tapahtuu vain yksityisautolla, koska kaikki poikittaisliikenne kulkee Rovaniemen kautta. Esitämme, että:

- suunnitelmaan lisätään saamelaisten kotiseutualuetta koskeva vastaava alueellinen analyysi (väestötiheys, palveluiden saavutettavuus, olemassa olevan joukkoliikenteen kattavuus) samalla tarkkuudella kuin Ahvenanmaasta on tehty
- selvitetään olemassa olevan palveluliikenteen kehittämistä saamelaisten kotiseutualueella vastaavalla lisäisyys- ja rahoitusperusteella kuin Ahvenanmaan toimenpiteessä on käytetty. Tarkastellaan myös mahdollisuutta laajentaa kutsu- ja palveluliikennettä ylikunnalliseksi, sillä palveluverkoston supistuminen on johtanut ja johtamassa alueittain tilanteeseen, jossa kaikkia palveluja ei ole saatavilla oman kunnan kuntakeskuksesta.

Toimenpide Alueellisen joukkoliikenteen tuki (suunnitelman osio 2.2.1.4)

Toimenpiteen kohdentaminen suunnitelmassa perustuu joukkoliikenteen puutosalueiden ja pienituloisuuden yhdistämiseen. Saamelaisten kotiseutualue kuuluu joukkoliikenteen puutosalueisiin, mutta suunnitelmassa ei erikseen todeta, tunnistetaanko ja tavoitetaanko kotiseutualue tässä toimenpiteessä käytännössä. Esitämme, että suunnitelmaan lisätään maininta siitä, miten toimenpide konkreettisesti kattaa saamelaisten kotiseutualueen, tai jos ei kata, miksi ei. Joukkoliikenteen ”pienimuotoinen tuki” mainitaan myös Keskipitkän aikavälin ilmastosuunnitelmassa (KAISU) Saamelaiskäräjien toiveena sen kehittämiseksi.

Toimenpide Kutsuliikenteen tuki (suunnitelman osio 2.2.1.5)

Toimenpiteen kuvauksessa todetaan, että kutsuliikennettä järjestetään alueilla, joilla se on ”väestötiheyden näkökulmasta perusteltua”. Tämä on sama väestötiheysperuste, jota käytetään Ahvenanmaan omassa kutsuliikennetoimenpiteessä (2.2.1.1) perusteena räätälöidylle ratkaisulle. Saamelaisten kotiseutualueen väestötiheys on vastaava tai harvempi kuin Ahvenanmaalla, mutta aluetta ei käsitellä tässä yhteydessä lainkaan. Esitämme, että saamelaisten kotiseutualue nostetaan esiin joko tämän yleisen kutsuliikennetoimenpiteen soveltamisesimerkkinä tai johdonmukaisemmin, että sille laaditaan Ahvenanmaan tapaan oma, alueen olosuhteisiin räätälöity kutsuliikenneratkaistu (ks. kohta 2.2.1.1 edellä).

Kutsuliikenteen lisäksi voisi kehittää liikkuvia palveluautoja, joilla lääkäri-, hoitaja- ja laboratoriopalvelut sekä viranomaispalvelut voitaisiin viedä soveltuvien osien sinne, missä palvelut eivät muuten ole saatavilla.

Toimenpiteiden arvioidut vaikutukset (suunnitelman osio 3)

Vaikutusarvioinnissa on tehty yksityiskohtainen, alueellisesti eritelty tarkastelu Ahvenanmaasta (väestörakenne, tiheys, kuntakohtaiset tiedot). Vastaavaa aluekohtaista tarkastelua saamelaisten kotiseutualueesta ei sisälly vaikutusarviointiin missään kohtaa. Saamelainen ilmastoneuvosto esittää, että vaikutusarviointiin lisätään saamelaisten kotiseutualuetta koskeva erillinen tarkastelu, ja että saamelaisen ilmastoneuvoston kuulemisen tulokset raportoidaan ja arvioidaan suunnitelmassa asianmukaisesti.

Muut huomiot suunnitelmaan ja toimenpiteisiin

Kuulemisen tulosten näkymättömyys suunnitelman sisällössä

Muiden sidosryhmien (esim. mikroyritykset, kuntien liitot) kommentit on referoitu yksityiskohtaisesti suunnitelman perusteluosissa (esim. s. 9–11 liikenteen osalta). Saamelaisen ilmastoneuvoston kanssa käydyn keskustelun (31.1.2025) sisältöä tai tuloksia ei mainita missään kohtaa suunnitelman sisällössä. Esitämme, että myös tämän kuulemisen anti raportoidaan ja sen vaikutus suunnitelman sisältöön (tai vaikutuksen puuttumisen perustelut) kuvataan avoimesti, samaan tapaan kuin muiden sidosryhmien osalta on tehty. Sivun 9 taulukkoon, jossa on lueteltu sidosryhmien kuulemiset, tulee myös korjata 31.1.2025 käytyyn kuulemiseen Saamelaisen ilmastoneuvoston nimi (taulukossa lukee virheellisesti ”Saamelaiskäräjien ilmastoneuvosto”, pitäisi olla ”Saamelainen ilmastoneuvosto”).

Investointituki/verovähennysoikeus drooneille

Paimennuksen apuna käytettävät droonit eivät kuulu poronhoidon investointituen piiriin eivätkä verovähennysoikeuden piiriin. Dronit vähentävät suoraan polttomoottorikäyttöisten ajoneuvojen käyttötarvetta paimennustyössä. (Lumiario & Lipsanen 2025 Avauksia tunturiluonnon tilan parantamiseksi ja saamelaisen poronhoidon turvaamiseksi muuttuvassa ilmastossa. PoroLuonto-hankkeen työpajojen tulokset, Suomen Ympäristökeskus Syke). Dronien käyttäminen vähentää fossiilisten polttoaineiden käytön tarvetta ja sulan ajan maastoliikenteen kuluttavaa vaikutusta. Saamelainen ilmastoneuvosto esittää toimenpiteeksi dronien hankinnan ottamiseksi osaksi poronhoidon investointitukea ja verovähennysoikeutta.

Fossiilisten polttoaineiden käyttö perinteisissä elinkeinoissa

Saamelaisten perinteisistä elinkeinoista merkittävin on poronhoito. Poronhoitoelinkeinoa tai sen kalustotarpeita ei mainita toimenpiteessä lainkaan, vaikka haavoittuvien mikroyritysten määritelmä (suuri polttoainekulutus toiminnan luonteen vuoksi, vaikeus siirtyä vaihtoehtoihin ratkaisuihin teknologisten rajoitteiden takia) koskee poronhoitoa. Suomessa ei ole saatavilla maastoajoneuvoja, jotka käyttävät biopolttoaineita/sähköä energialähteenä ja olisivat maasto-olosuhteissa luotettavia. Saamelaisten kotiseutualueella ei myöskään ole olemassa jakelukanavaa biopolttoaineille. Liikenteen päästökauppa on ulottumassa liikenteeseen. Päästökaupan ulottaminen poronhoitoon ja polttoaineisiin on vaikea kysymys saamelaisten kotiseutualueella. Alkutuotannossa kuten maataloudessa ja metsätaloudessa polttoaineet tilataan yleensä keskitetysti omiin säiliöihin. Poronhoitajat käyttävät yleisiä polttoainejakeluasemia. Poronhoitajat ovat sellaisessa tilanteessa, että he eivät voi vähentää polttoaineen kulutusta toisin kuin esimerkiksi kaupungissa asuvat autoilijat, jotka voivat siirtyä joukkoliikenteen pariin/hankkia sähköauton. Poronhoitajilla ei ole vastaavia vaihtoehtoja. Poronhoitajat ovat useassa paliskunnassa jo kehittäneet toimintamalleja, kuten sopimalla siidoittain paimennusvuorot, mikä pienentää polttoaineen kulutusta, koska paimennus on suunniteltua eikä jokaisen poronhoitajan tarvitse mennä paimeneen samaan aikaan. Päästökauppa on hyvin tärkeä asia, mutta se ei saisi aiheuttaa kustannuksia poronhoidolle, koska poronhoidolla on merkittävä rooli ilmastonmuutoksen hillinnässä ja saamelaiskulttuurin turvaamisessa. Poronhoidon kannattavuus on myös alhainen, kuten käy ilmi Luken tietopalvelusta. Polttoaineen nousu tulisi kompensoida poronhoitajille esim. luomalla korttipohjainen alennusjärjestelmää, jossa poronhoitajat saisivat ostettua polttoaineen edullisemmin, arvonlisäverottomana ja ilman päästökaupan tuomaa kustannusvaikutusta. Se olisi helppo toteuttaa, koska nykyisinkin jakeluasemilla on kanta-asiakasjärjestelmiä. Se helpottaisi myös poronhoitajien taloutta, koska veroilmoitukseen perustuva järjestelmä tuo mahdolliset veronpalautukset vasta seuraavana vuonna. Esitämme, että poronhoitoyritykset mainitaan nimenomaisesti esimerkkinä haavoittuvasta mikroyritystyyppistä toimenpiteen ja koko suunnitelman haavoittuvuusmäärittelyssä ja selvitetään, miten päästökaupan taloudelliset vaikutukset voidaan kompensoida poronhoitajille.

Sosiokulttuurisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen

Saamelaiden kotiseutualue kärsii koko maan tavoin ikääntyvästä ja vähenevästä väestöstä. Ilmastotoimien sosiaalisen tuen tärkeys korostuu juuri nuorten ja nuorten aikuisten, sekä perheiden tukemisessa niin kotitalouksien, yritystoiminnan kuin elinolosuhteiden ja yhteiskunnan kehittymisen osalta. Tämä voisi tarkoittaa sitä, että tukia pohjoisten alueiden asuttamiseksi ja hyvän elämän ylläpitämiseksi kohdistettaisiin Norjan tapaan, jossa valtio tukee pohjoisilla alueilla asuvia eri tavoin. Ilmastotoimien yhtenä tarkoituksena on myös tulevaisuuden toiveikkuuden lisääminen, joten yhteiskunnan tuki muuttuvassa ilmastossa on elintärkeää myös saamelaiden kotiseutualueella. Tämä asia liittyy sosiokulttuuriseen oikeudenmukaisuuteen, jossa huomioidaan myös taakanjakoperiaatteet. Kansainvälisellä saamelaisalueella on uhkana epäsuhta taakanjaon kanssa, kun hillintätoimia, kuten tuulivoimaa toteutetaan ja suunnitellaan porojen laidunalueelle ja vihreälle siirtymälle kriittisten mineraalien hyödyntämiseen suunnitellaan ja perustetaan uusia kaivoksia. Erityisesti ylijärjestelmien ilmastotoimien, kuten suurten tuulivoimapuistojen, osalta saamelaisyhteisöillä tulisi olla paremmat mahdollisuudet osallistua selvityksiin. (Näkkäläjärvä K., Juntunen S., Jaakkola J. Ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuus alkuperäiskansa saamelaiden kannalta. Suomen ilmastopaneelin julkaisu 3/2023)